

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВИ ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

THEORETICAL ASPECTS OF MANAGING THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF RURAL AREA RECOVERY

У статті систематизовано сучасні теоретичні засади й підходи до управління розвитком аграрних підприємств за умови повоєнного відновлення сільських територій України. Розкрито сутність і охарактеризовано вплив стратегій розвитку підприємництва, інтеграційних моделей та компенсаційної політики на ефективність суб'єктів господарювання. Обґрунтовано необхідність формування нових управлінських механізмів, здатних забезпечити конкурентоспроможність і стійкість підприємств, економічну стабільність, продовольчу безпеку та соціальну згуртованість громад. Визначено складові розвитку сільських територій які формують спроможності їх відновлення. Запропоновано методичні рекомендації щодо адаптації підприємництва до постконфліктного середовища й теоретичний концепт означення результативності управління розвитком аграрних підприємств за умови відновлення сільських територій.

Ключові слова: аграрні підприємства, управління, сільські території, відновлення, ефективність.

This article systematizes contemporary theoretical foundations and approaches to managing the development of agricultural enterprises in the context of post-war recovery of Ukraine's rural areas. It explores the essence and influence of entrepreneurship development strategies, integration models, and compensation policies on the performance, adaptability, and resilience of economic entities operating in rural environments. The study emphasizes the urgent need to establish innovative management mechanisms capable of ensuring competitiveness, economic stability, food security, and social cohesion within territorial communities. Special attention is given to the structural components of rural development that shape recovery capacity, including territorial communities, business entities, material and labor resources, land assets, public organizations, and social capital. The village is viewed as a unique socio-economic environment requiring comprehensive solutions to complex challenges. Rural areas are considered spatial platforms for implementing political, economic, and social priorities of the state and society. The article clarifies the methodological basis of managing agricultural enterprise development as a process, activity, and function aimed at achieving economic outcomes in a post-conflict setting. It highlights the importance of balancing costs and benefits in managerial decision-making and adapting business strategies to the evolving institutional and territorial context. Methodological recommendations are proposed for adapting entrepreneurship to new risks and opportunities, with a focus on strategic planning, tactical implementation, and long-term sustainability. A theoretical concept of performance in managing agricultural development is presented in the context of sustainable growth, integration, stabilization, community resilience, and territorial transformation. The findings may be useful for shaping public policy, supporting rural entrepreneurship, and guiding future research on post-war economic recovery.

Key words: agricultural enterprises, management, rural areas, recovery, efficiency.

УДК 631.152.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.19-57>

Рибачук І.В.¹

аспірант,
Миколаївський національний
аграрний університет

Rybachuk Igor

Mykolaiv National Agrarian University

Постановка проблеми. В Україні за теперішнього негативного впливу воєнного чинника наукою й практиками ставляться проблеми, які необхідно вирішувати у різних сферах соціально-економічного життя нашої держави. Актуального різностороннього переосмислення потребують теоретичні аспекти управління у організації підприємницької діяльності. Адже відбулася кардинальна зміна умов та орієнтирів результативності господарювання, що означають вмотивовану необхідність національно-адаптивного удосконалення концепції менеджменту. У теоретико-методичному контексті слід ідентифікувати нове знання в реалізації управлінського функціоналу підприємництва за врахування підвищених бізнесових ризиків і необхідності безпосередньої підтримки громад. Важливим є концептуальне обґрунтування засад

управління розвитком аграрних підприємств за умови відновлення враховуючи, що сільські території функціонують в період дії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи аналіз функціонування соціально-економічних потенціалів аграрного сектору в умовах воєнного стану економічна наука має певні напрацювання. Управлінська модель організації господарювання для здійснення підприємництва передбачає реалізацію класичної концепції економічного розвитку Й. Шумпетера [20] і А. Сміта [16], управління – дослідження П. Друкера [9], з визначенням засад розвитку підприємництва на сільських територіях [5; 11], модернізації підприємств [17] та формування їх інвестиційного потенціалу [19], функціонування інтегрованих структур [10] та менеджменту фермерських господарств [4],

¹ ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9119-4199>

концепції агрогалузевої ефективності менеджменту [18], яка вбудована у національну і глобальну стратегію сталого розвитку [13] та євроінтеграції [6].

За новітньої історії України затребуваними виявилися теорії оцінювання втрат [15], аналізування ефектів господарювання підприємств [1; 3], формування засад управління відновленням сільських територій і громад [2; 12], концепцій управлінського реагування на виклики післявоєнної відбудови та глобалізації [7].

Проте теоретико-методичного удосконалення потребують концепції менеджменту (управління) аграрних підприємств. По-суті з огляду на зміст аналізованих досліджень і публікацій простежується стійка тенденція з посилення інтересу науковців до вивчення проблематики управління за умов повоєнного відновлення сільських територій, а головне – в турбулентному соціально-економічному середовищі.

Постановка завдання. Метою статті є аналізування теоретичних аспектів управління розвитком аграрних підприємств і формування концептуальних удосконалень проблеми. Завдання – на основі систематизації й критичного аналізування наявних розробок і публікацій, а також практики – запропонувати удосконалення знання щодо позиціонування управління розвитком аграрних підприємств за умов врахування перспектив повоєнного відновлення сільських територій

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємницька діяльність, підприємництво, організація функціонування підприємств пов'язані із управлінням. Згідно з твердженням Пітера Ф. Друкера [9] «... менеджмент як теоретично, так і на практиці має справу з індивідуальним підприємством, тобто юридичним суб'єктом – корпорацією, лікарнею, університетом чи будь-якою іншою установою» [9, с. 39]. Управління проектується на явище підприємництва (сукупність підприємств), а менеджмент – підприємства (розвиток окремого суб'єкта господарювання).

Визначення поняття управління розвитком аграрних підприємств відповідає методологічним засадам їх функціонування. Першочергово як процес, діяльність, функція – реалізується задля отримання економічних результатів підприємницької діяльності.

Розвиток аграрних підприємств детермінований організацією процесів, які піддаються управлінському впливу. Економічна сутність управління розвитком аграрних підприємств полягає у ідентифікації й структуризації засобів, заходів, функцій, органів, цілей, тобто суб'єкта-об'єкта управлінського впливу. Зазначені чинники виконують функції планування, координації, мотивації (стимулювання) й контролю щодо дій, які наслідують будову, динаміку та ефекти розвитку підприємств.

Функціонал менеджменту заснований на пошуку балансу між витратами і вигодами, що становить ефективність, яка визнається залежно від досягнення завдань підприємства та інституційного середовища господарювання. Сільська територія детермінує середовище, а умови відновлення є чинником зміни пріоритетів постановки-вирішення завдань суб'єктами господарювання залежно від стану території.

Таким чином, обґрунтовуючи концепцію економічних основ управління розвитком аграрних підприємств ведемо мову про ефективність у забезпеченні конкурентоспроможності й стійкості на ринку, а за сучасних умов України – про відновлення сільських територій.

Ефективний розвиток підприємств аграрної сфери має вирішальне значення, сприяючи збереженню природних ресурсів, зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище та покращенню якості життя в сільських районах. Умови розвитку агропідприємств стають все складнішими та змінюються під впливом багатьох факторів, включаючи глобальні зміни клімату, екологічні проблеми, зростання населення і зміну суспільних вимог до продуктів харчування, а також механізмів гарантування продовольчої безпеки [3].

Інтерпретації теоретичних положень управління розвитком аграрних підприємств системно базуються на концептуальних засадах сталого розвитку [8] і цей підхід є доволі усталеним та поширеним. Ця концепція забезпечує перспективну соціально-економічну ефективність підприємств, формування спроможностей для досягнення соціальних і економічних цілей у розвитку сільських територій.

На порядку денному формування нової парадигми співіснування суспільств, соціумів, окремих індивідів, що гіпотетично й поступово практично пов'язується із необхідністю створення концепції соціально-економічного відновлення сільських територій.

Відповідно з погляду на особливості розвитку сільських територій, тобто села як специфічного середовища життя і господарювання актуальними до дослідницького позиціонування є концепти комплексного вирішення соціально-економічних проблем.

Сільські території виступають базою просторового розвитку соціально-економічних процесів, господарських та підприємницьких взаємодій у механізмі задоволення потреб індивіда, соціуму, держави. В еволюційному сенсі пізнання їх роль полягає у всеохопному позиціонуванні засобів реалізації політичних, економічних і соціальних пріоритетів суспільства. Вони пов'язані із необхідністю соціально-економічного відновлення, забезпечення стійкості у пріоритетизації засад сталого розвитку.

Пізнання особливостей соціально-економічного відновлення сільських територій засноване на положеннях про організаційно-економічні основи їх функціонування, а також взаємодію з громадою. У розкритті питання обов'язково мають бути враховані характеристики складових розвитку сільських територій на які спрямовано функціонал відновлення.

В методичному сенсі стан складових розвитку сільських територій інтерпретує кваліфікації особливостей відновлення, надає можливості визначення інструментів, засобів для реалізації стратегії і тактичних прийомів з виконання необхідних завдань. Серед складових розвитку сільських територій виділяються: територіальна громада, бізнесові структури виробничого й інфраструктурного спрямування, матеріально-технічні й трудові ресурси території, земельні угіддя, громадські організації і соціальний капітал. Вони формують спроможності відновлення, а також траєкторію їх забезпечення в рамках досягнення цілей стабілізації і в майбутньому досягнення критеріїв сталого розвитку.

В рамках ідентифікації особливостей соціального відновлення задіяний специфічний інституційний механізм верифікації засад і координації процесу на рівні групової взаємодії індивідів, розвитку держави, території. Функціонування цього механізму відбувається в рамках узгодження спільних позицій та прийняття управлінських рішень з реалізації соціальної політики з регулювання соціально-трудова відносин, налагодження соціального діалогу, формування людського капіталу й економічного добробуту населення, а також якості життя на селі. У формації наявних особливостей відновлення центральним елементом є забезпечення сприятливих умов для людського розвитку.

Важливим сегментом концептуального бачення проблеми відновлення сільських територій є аспект формування громадянського суспільства і корпоративної культури підприємств. Передбачає соціальну відповідальність суспільства за гідний рівень життя нинішніх і майбутніх поколінь, механізми подолання проблем соціального розвитку. Він є ключовим фактором, що визначає сталість та ефективність відновлення країни. Не лише економічні аспекти, а й стан соціальних систем, охорона здоров'я, освіта, гендерна рівність та інші аспекти життя громадян стають вирішальними у контексті визначення успіху відновлення.

Економічний розвиток є процесом покращення та зміцнення діяльності установи, організації чи певної території, який охоплює економічні аспекти її функціонування. Він передбачає впровадження стратегічних змін і заходів, спрямованих на покращення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості на засадах організації відновлюваного

розвитку. Для сільських територій – це процес створення сприятливих умов для зростання економічного потенціалу, підвищення якості життя та забезпечення стійкого розвитку сільських областей. Удосконалення засобів економічного розвитку сільських територій є важливим завданням для забезпечення сталого сільськогосподарського сектору [14].

Економічна складова організаційно-економічного розвитку підприємств передбачає стимулювання підприємницької активності в аграрному секторі та інших галузях, що базуються на ресурсах та потенціалі сільських територій.

У цьому сенсі вважаємо за доцільне зазначити методичні контури концепту формування результативності управління розвитком аграрних підприємств за умови відновлення сільських територій (рис. 1).

Основними умовами ефективного функціонування сільської місцевості є: створення середовища, що забезпечує реалізацію та дотримання ефективної державної та муніципальної політики, спрямованої на усунення перешкод для повноцінної участі громадян в економічній діяльності і суспільному житті; трансформація сільських територій відповідно до цілей Європейського зеленого курсу, тобто максимально можливого виробництва та постачання чистої, доступної та безпечної енергії, забезпечення енергоефективності в громадських і житлових будівлях; покращення інфраструктури сільської місцевості характеризується рівнем забезпеченості основними об'єктами, який визначається співвідношенням наявної кількості об'єктів інфраструктури до потреб населення.

Ефективне управління ресурсним потенціалом сільських територій є фундаментальним чинником забезпечення сталого, зокрема інклюзивного розвитку. Раціональне використання природних, земельних та трудових ресурсів сприяє підвищенню продуктивності аграрного сектору, оптимізації просторової структури сільських територій, а також покращенню соціально-демографічних показників. Зокрема, створення сприятливих умов для проживання та розширення можливостей зайнятості населення формує передумови для активізації економічної діяльності. Важливим напрямом є розвиток альтернативних галузей, що дозволяє диверсифікувати місцеву економіку, зменшити залежність від традиційного сільського господарства та забезпечити стійке зростання добробуту сільських громад. Сукупність зазначених заходів створює основу для довгострокового соціально-економічного прогресу та підвищення якості життя на сільських територіях.

В представленій теоретичній моделі пізнання проблеми мається на увазі відновлення економічного, соціального, природно-екологічного, матеріально-технічного потенціалу на засадах

Рис. 1. Теоретичний концепт результативності управління розвитком аграрних підприємств за умови відновлення сільських територій

Джерело: запропоновано автором на основі теоретичних узагальнень і оцінок

інноваційної моделі. Стратегічним цільовим орієнтиром результативності управління розвитком аграрних підприємств на мікро-, мезо- і макро-рівні організації господарювання, соціально-економічної взаємодії з територіальними громадами. В основі зазначеної концепції – дорожня карта сталого розвитку й забезпечення соціально-економічної інклюзивності з обов'язковим формуванням умов резильєнтності.

Висновки. Глобальні політичні виклики, процеси євроінтеграції й децентралізації в Україні стали пусковим механізмом для економічних перетворень розвитку сільських територій, які під час системної трансформації опинилися в кризовому соціально-економічному стані (скорочення

зайнятості серед сільського населення, деградація соціальної сфери села, стрімке падіння чисельності населення, особливо у віддалених і малих селах), при якому знизився рівень добробуту та якості життя селян, незважаючи на багаті природні ресурси. Такий розвиток передбачає: відродження всіх сфер життєдіяльності села, і передусім аграрного сектору економіки, а головне – селянства; формування політики щодо вирішення структурних проблем аграрного сектора, орієнтованої на багатофункціональність сільського господарства. В цілому концепція управління розвитком аграрних підприємств за умови відновлення сільських територій має базуватися на креативності, інноваційному підході до реалізації рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Poltorak A., Bodnar O., Rybachuk I., Statsenko V. The impact of the strategy of socio-economic recovery of rural areas on the management of agricultural enterprises. *Економіка АПК*. 2024. Вип. 31. № 3. С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.2024030.45>
2. Shebanin V., Kormyshkin Iu., Ruzhniak M., Reshetilov G., Kormyshkina I. Formation of complex community restoration management models in the context of sustainable agricultural development. *Scientific Horizons*. 2025. Vol. 28. No. 2. P. 116–128. DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor2.2025.116>
3. Shebanina O., Poltorak A., Chorniy D. Global food security: Challenges in achieving the Sustainable Development Goals. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2024. Vol. 28. No. 4. P. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.56407/bs.agrarian/4.2024.09>
4. Shpykuliak O., Humeniuk M., Shelenko D., Nemish D., Balaniuk S. Management of farm development and their role in the socio-economic recovery of rural areas. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2025. Vol. 12. No. 2. P. 101–115. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.12.2.101-115>
5. Балановська Т. І., Гоголя О. П. Розвиток підприємництва на сільських територіях: можливості та загрози. *Науковий вісник ЧНУ імені Петра Могили*. 2019. № 7(2). С. 89–95. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Balanovska-T.-I.pdf>
6. Бородіна О., Прокопа І., Шубравська О. Стратегічні орієнтири сільського господарства і сільських територій України на період до 2030 р.: відповідність європейському вибору. *Економіка України*. 2025. № 1(758). С. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.01.003>
7. Господарик Д., Помилуйко С. Управління розвитком аграрних підприємств: виклики післявоєнної відбудови та глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 55. С. 112–118. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6075/6565657406>
8. Грицан Ю. І., Будько О. В., Волощенко Л. А., Крамаренко Є. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком підприємства. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2024. № 2(9). С. 66–74
9. Друкер П. Ф. Виклики менеджменту XXI / пер. з англ. Т. Літенської. Київ. Видавнича група КМ-БУКС. 2020. 240 с.
10. Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ. ННЦ «ІАЕ». 2022. 52 с.
11. Матієнко В. М. Формування механізму управління розвитком аграрних підприємств сільських територій. *Наукові праці Київського національного університету технологій та дизайну*. 2022. № 4. С. 78–85. URL: <https://labmv.knutd.edu.ua/handle/123456789/28280>
12. Мунько А. Ю. Механізми публічного управління повоєнним відновленням сільських територій через призму аграрної політики. *Збірник наукових праць Дніпровського державного аграрно-економічного університету*. 2023. № 6. С. 45–52. URL: <https://dSPACE.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/12261/1/6.pdf>
13. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України Б. Є. Патона. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ. ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». 2016. 72 с.
14. Николенко В. М., Харченко Т. О. Впровадження інструментів проектного підходу в процес управління економічним розвитком сільських територій. *Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення*. 2019. № 2. С. 150–152
15. Пугачов М. І., Жук В. М., Шпикуляк О. Г. та ін. Організаційно-економічні засади оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємництва в Україні : монографія. Київ. ННЦ «Інститут аграрної економіки». 2024. 308 с.
16. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. Київ. Наш Формат. 2018. 722 с.
17. Шеленко Д., Сас Л., Матковський П. Особливості технології оновлення та модернізації підприємств різних організаційно-правових форм в умовах різноукладності виробництва на селі. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 4. С. 99–109. URL: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/127725>
18. Шпикуляк О. Г. Ефективність управління аграрним підприємством. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 22–25
19. Шпикуляк О. Г., Шеленко Д. І., Бойчук А. В. Стратегічні пріоритети управління формуванням інвестиційного потенціалу розвитку територіальних громад. *Економіка та держава*. 2023. № 7. С. 22–29. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/12028/1/Shelenko.pdf>
20. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2011. 242 с.

REFERENCES:

1. Poltorak A., Bodnar O., Rybachuk I., Statsenko V. (2024). The impact of the strategy of socio-economic recovery of rural areas on the management of agricultural enterprises. *Economika APK*, vol. 31(3), no. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.2024030.45>
2. Shebanin V., Kormyshkin Iu., Ruzhniak M., Reshetilov G., Kormyshkina I. (2025). Formation of complex community restoration management models in the context of sustainable agricultural development. *Scientific Horizons*, vol. 28(2), pp. 116–128. DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor2.2025.116>
3. Shebanina O., Poltorak A., Chorniy D. (2024). Global food security: Challenges in achieving the Sustainable Development Goals. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, vol. 28(4), pp. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.56407/bs.agrarian/4.2024.09>
4. Shpykuliak O., Humeniuk M., Shelenko D., Nemish D., Balaniuk S. (2025). Management of farm development and their role in the socio-economic recovery of rural areas. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National*

University, vol. 12(2), pp. 101–115. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.12.2.101-115>

5. Balanovska T.I., Hohulia O.P. (2019). Rozvytok pidpriemnytstva na silskykh terytoriakh: mozhyvosti ta zahrozy [Development of entrepreneurship in rural areas: opportunities and threats]. *Naukovyi visnyk ChNU imeni Petra Mohyly*, vol. 7 (2), pp. 89–95. Available at: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Balanovska-T-I-.pdf> (in Ukrainian)

6. Borodina O., Prokopa I., Shubravska O. (2025). Stratehichni oriientyry silskoho hospodarstva i silskykh terytorii Ukrainy na period do 2030 r.: vidpovidnist yevropeiskomu vyboru [Strategic guidelines for agriculture and rural areas of Ukraine until 2030: compliance with the European choice]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1 (758), pp. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.01.003> (in Ukrainian)

7. Hospodaryk D., Pomyliuiko S. (2024). Upravlinnia rozvytkom ahrarnykh pidpriemstv: vyklyky pisliavoiennoi vidbudovy ta hlobalizatsii [Management of agricultural enterprise development: challenges of post-war recovery and globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 55, pp. 112–118. Available at: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6075/6565657406> (in Ukrainian)

8. Hrytsan Yu.I., Budko O.V., Voloshchenko L.A., Kramarenko Ye.V. (2024). Kontseptualni zasady upravlinnia stalim rozvytkom pidpriemstva [Conceptual principles of sustainable enterprise development management]. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu*, vol. 2 (9), pp. 66–74. (in Ukrainian)

9. Drucker P. F. (2020). *Vyklyky menedzhmentu XXI* [Management Challenges XXI]. Kyiv: Vydavnycha hrupa KM-BUKS, p. 240. (in Ukrainian)

10. Lupenko Yu. O., Shpykuliak O. H., Malik M. Y. (2022). Formuvannia ta funktsionuvannia intehrovanykh struktur v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy na zasadakh staloho rozvytku silskykh terytorii [Formation and functioning of integrated structures in the agricultural sector of the Ukrainian economy on the basis of sustainable development of rural areas] In O. H. Shpykuliak. Kyiv: NNTs "IAE", p. 52. (in Ukrainian)

11. Matiienko V.M. (2022). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia rozvytkom ahrarnykh pidpriemstv silskykh terytorii [Formation of the management mechanism for the development of agricultural enterprises in rural areas]. *Naukovi pratsi KNUVD*, vol. 4, pp. 78–85. Available at: <https://labmv.knutd.edu.ua/handle/123456789/28280> (in Ukrainian)

12. Munko A.Yu. (2023). Mekhanizmy publicnogo upravlinnia povoiennym vidnovlenniam silskykh terytorii cherez pryzmu ahrarnoi polityky [Mechanisms of public management of post-war restoration of rural areas through the prism of agrarian policy]. *Zbirnyk naukovykh prats Dniprovskoho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnogo universytetu*, vol. 6, pp. 45–52. Available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/12261/1/6.pdf> (in Ukrainian)

13. Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy. 2nd ed., revised and expanded [National paradigm of sustainable development of Ukraine / edited by Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine B. E. Paton. 2nd ed., revised and supplemented]. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy", p. 72. (in Ukrainian)

14. Mykolenko V.M., Kharchenko T.O. (2019). Vprovadzhennia instrumentiv proiektnoho pidkhodu v protses upravlinnia ekonomichnym rozvytkom silskykh terytorii [Implementation of project-based approach tools in the process of managing economic development of rural areas]. *Publichne upravlinnia ta administruvannia na suchasnomu etapi derzhavotvorennia*, vol. 2, pp. 150–152. (in Ukrainian)

15. Puhachov M. I., Zhuk V. M., Shpykuliak O. H. (2024). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady otsiniuvannia vplyvu viiskovoi ahresii ta kompensatsiinoi polityky na rozvytok ahrarnoho pidpriemnytstva v Ukraini: monohrafiia [Organizational and economic principles of assessing the impact of military aggression and compensation policy on the development of agricultural entrepreneurship in Ukraine: monograph]. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", p. 308. (in Ukrainian)

16. Smith A. (2018). Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii [The Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Well-being of Nations]. Kyiv: Nash Format, p. 722. (in Ukrainian)

17. Shelenko D., Sas L., Matkovskyy P. (2017). Osoblyvosti tekhnolohii onovlennia ta modernizatsii pidpriemstv riznykh orhanizatsiino-pravovykh form v umovakh riznoukladnosti vyrobnytstva na seli [Features of technologies for renewal and modernization of enterprises of various organizational and legal forms under conditions of production diversity in rural areas]. *Ekonomichnyi dyskurs*, vol. 4, pp. 99–109. URL: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/127725> (in Ukrainian)

18. Shpykuliak O.H. (2005). Efektyvnist upravlinnia ahrarnym pidpriemstvom [Efficiency of agricultural enterprise management]. *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 22–25. (in Ukrainian)

19. Shpykuliak O.H., Shelenko D.I., Boichuk A.V. (2023). Stratehichni priorytety upravlinnia formuvanniam investytsiinoho potentsialu rozvytku terytorialnykh hromad [Strategic priorities for managing the formation of investment potential for territorial community development]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 22–29. Available at: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/12028/1/Shelenko.pdf> (in Ukrainian)

20. Shumpeter, Y. A. (2011). Teoriia ekonomichnogo rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidсотka ta ekonomichnogo tsyklu [Theory of economic development: the study of profits, capital, credit, interest, and the business cycle]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", p. 242. (in Ukrainian)